

UOT: 632.954.633.

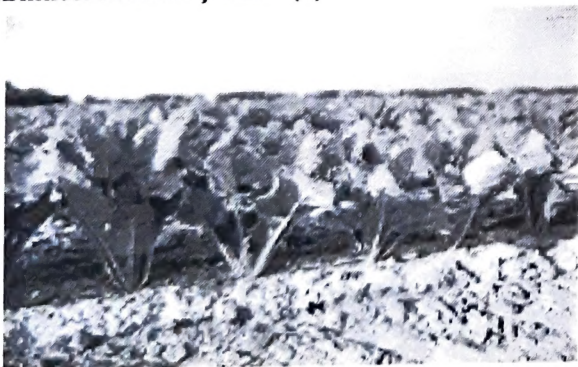
ŞƏKƏR ÇUĞUNDURUNUN BECƏRİLMƏ TEXNOLOGİYASI VƏ MÜŞAHİDƏ OLUNAN ZƏRƏRLİ ORQANİZMLƏRƏ QARŞI MÜBARİZƏ TƏDBİRLƏRİ

S.F. CABBAROV, M.M.TAĞIYEV, A.A.HÜSEYNOVA
AKTN Bitki Mühafizə və Texniki Bitkilər Elmi Tədqiqat İnstitutu

Ölkəmizin əsasən aran rayonlarında becərilən şəkər çuğundurunun emalından əldə olunmuş maddi gəlir fermerlərimizin güzəranlarının yaxşılaşmasına xidmət edir. Lakin şəkər çuğundurunun becərilməsində yüksək aqrotexniki qulluq işlərinin vaxtında yerinə yetirməsinin və müşahidə olunan zərərli orqanizmlərə qarşı mübarizə tədbirlərinin düzgün aparılmasının mühüm əhəmiyyəti vardır. Məqalədə şəkər çuğundurunun becərmə texnologiyası və başlıca zərərli orqanizmlərə qarşı mübarizə tədbirləri barədə ətraflı məlumat verilmişdir.

Açar sözlər: şəkər çuğunduru, aqrotexnologiya, xəstəlik, zərərverici, alağ otları, mübarizə.

Şəkər çuğundurunun ərzaq məhsulu kimi istifadəsinin orta hesabla iki yüz illik tarixi vardır. Keçmiş sovetlər dönmində əsasən Ukraynada becərilən şəkər çuğunduru hal-hazırda digər SNQ dövlətlərində, o cümlədən ölkəmizdə sənaye məqsədi ilə əkib becərilir. Respublikamızın əsasən aran İmişli, Saatlı, Beyləqan və.s rayonlarında min hektarlarla sahələrdə şəkər çuğunduru şəkər istehsalı məqsədilə əkilir. Məlumatlara əsasən hər hektardan orta məhsuldarlıq 50-60 ton təşkil edir. Bu göstərici şəkər çuğundurun hektardan götürüləbilən məhsuldarlıqdan 20-30% aşağıdır. Aparılmış manitorinqlər göstərmişdir ki, buna əsas səbəb şəkər çuğundurunun becərilməsində aqrotexniki tədbirlərin optimal müddətdə yerinə yetirilməməsi və müşahidə olunan zərərli orqanizmlərə qarşı effektiv mübarizə tədbirlərinin düzgün aparılmamasıdır. Burada aşağıdakı tədbirlərin vaxtında və keyfiyyətlə yerinə yetirilməsi mühüm şərtidir. (1)

Aqrotexnika: Öncədən əkin üçün torpaq sahələrinin düzgün seçilməsinin mühüm əhəmiyyəti vardır. Məlum olduğu kimi, şəkər çuğunduru güclü kök sisteminin inkişafı, aktiv mikrobioloji proseslərin getməsi, ehtiyat nəmliyin və qida maddələrinin toplanması üçün əlverişli olan, qalın şum qatına malik qida maddələri ilə zəngin torpaqları sevən bitkidir. Burada torpağın strukturunun, qurunt sularının səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsinin də əhəmiyyəti böyükdür.

Becərmə texnologiyasında əsas şərtlərdən biri sağlam və bərabər çıxışın alınması məqsədi ilə payız və yaz aylarında torpağın keyfiyyətlə hazırlanmasıdır.

Torpağın becərilməsinin əsası dərin dondurma şumudur. Dərin dondurma şumu torpaqlarda qışlayan zərərvericilərin sayının azalmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Bu şum torpaqlarda rütubəti toplamaq və saxlamaq, payız-qış yağıntılarından səmərəli istifadə etmək üçün, xüsusilə alağ otlarına qarşı mübarizədə güclü vasitədir. Belə ki, cücərmiş alağ otları səpinqabağı malalama zamanı məhv olur. Dondurma şumunun sentyabr-oktyabr aylarında sahələrə peyin və mineral gübrələr (fosfor, kalium) verildikdən sonra 28-32 sm dərinlikdə ikiyarıslu kotanla aparılması daha yaxşı nəticə verir. Bu zaman qorxulu alağ otu olan kövşan yarpaqlı ambraziya qalıqları və alağ otlarının toxumları dərinə basdırılır.

Toxumun səpinə hazırlanmasının mühüm əhəmiyyəti vardır. Şəkər çuğundurunun səpini yalnız bölgələr üzrə rayonlaşdırılmış sortlarının yüksək reproduksiya toxumlarından istifadə etməklə aparılmalıdır. Həmin toxumlar standartın tələblərinə cavab verməli, kondisiyaya uyğun olmalıdır. Belə ki, toxumların cücərmə qabiliyyəti 85%-dən çox, zibillik 2%-dən az, sort təmizliyi 98%, eyni ölçüdə olması 75%-dən çox, toxumların ölçüsü 3,5-4,5 mm və ya 4,5-5,5 mm, cücərmə enerjisi 95%-dən çox olmalıdır. (2)

Mühüm aqrotexniki tədbirlərdən biri kimi səpin normasını müəyyən edərkən toxumun keyfiyyət göstə-

ricilərindən başqa, sahənin alaqalanma dərəcəsi, ziyanvericilərlə sirayətlənməsinin ehtimal göstəricisini nəzərə almaq lazımdır. Cücərmə qabiliyyəti 85%-dən çox olan toxumla səpin aparıldıqda normal sıxlıq almaq üçün səpin norması 6-8 kq, sahələr alaqlı, herbisid isə olmadıqda səpin norması 10-12 kq/ha götürülməsi məsləhətdir. Səpinə torpağın 5-7 sm-lik qatında temperatur 6-8°C-yə çatdıqda və stabil olduqda başlamaq lazımdır. (3)

Vegetasiya müddətində cücərtilərə qulluq işlərinə cərgə aralarının becərilməsi, vegetasiya suvarmaları, yemləmə gübrəsi verilməsi, xəstəlik və zərərvericilərə qarşı mübarizə tədbirləri daxildir. Vegetasiya müddətində bitkinin boy və inkişafının intensiv getdiyi zaman torpağın nəmliyi vegetasiya suvarmaları ilə tənzimlənir. Şəkər çuğundurunun normal inkişaf etməsi üçün torpaqda nəmlik tarla su tutumunun 70-75% səviyyəsində olmalıdır. Şəkər çuğunduru vahid sahədən ən çox məhsul verən tarla bitkilərindən biri olmaqla çoxlu quru maddə əmələ gətirir ki, bunun da əmələ gəlməsi üçün xeyli qida maddələri tələb olunur. Hesablamalar göstərmişdir ki, hektardan 300 sentner kökümeyvə məhsulu və ona müvafiq yerüstü kütləsi torpaqdan təqribən 120 kq –a qədər azot, 45-55 kq fosfor və 150-170 kq kalium aparır. Respublikamızın şəkər çuğunduru əkilən torpaqlarında bu qədər mənim-sən ilə bilən qida maddələri olmadığı üçün gübrələmə ən mühüm vasitədir. Müəyyən edilmişdir ki, 1 sentner mineral gübrənin NPK formasında düzgün nisbəti hektardan alınan məhsulu 6,5-7 sentner artırır.

Şəkər çuğundurunun gübrələnmə sistemi elə təşkil olunmalıdır ki, qida maddələrinin əsas hissəsinin daxil olması bitkinin intensiv inkişaf dövrünə düşsün. Peyin, fosfor və kaliumun əsas hissəsi şum altına payızda və səpinqabağı becərmədə, azot isə yemləmə şəkilində vegetasiya dövründə verilməlidir.

Respublikamızın şəkər çuğunduru yetişdirilməsi üçün əlverişli olan boz-çəmən və boz-qəhvəyi (şabalıdı) torpaqlarda yüksək kökümeyvə məhsulu almaq üçün 1 hektara 20 ton peyin və təsiredici maddə hesabı ilə N-140, P-150, K-100 kq verilməlidir. Bundan P-130, K-80 əsas şum altına, P-20, K-20 səpin vaxtı cərgələrə, azotun 30 faizi səpinqabağı becərmədə, 70 faizi yemləmə gübrəsi kimi iki dəfəyə-yarısı seyrəltmədən sonra, 3-4 cüt yarpaq fazasında 2-cisi suvarmadan qabaq, qalan yarısı isə 7-8 cüt həqiqi yarpaq fazasında cərgə araları qovuşanadək verilməlidir.

Əsas qida maddələrindən başqa şəkər çuğundurunun boy və inkişafına mikroelementlər, xüsusi ilə bor, manqan və mis müsbət təsir göstərir. Təsiredici maddə hesabı ilə hektara 1,5 kq bor, 2,2-2,6 kq manqan və 4-5 ildən bir 20-25 kq mis verildə yaxşı nəticə alınır. (4)

Xəstəlik, zərərverici və alaq otlarına qarşı mübarizə. Şəkər çuğundurunun aqrobiologiyasında xəstəlik və zərərvericilərlə mübarizə tədbirləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Şəkər çuğunduru həşəratların bir çox növü tərəfindən zədələnir ki, bu da çoxlu miqdarda məhsul itkisinə, bəzən də sahədə bitkilərin kütləvi məhvində səbəb olur. Xəstəlik və zərərvericilərə qarşı vaxtında və keyfiyyətli aparılmış mübarizə tədbirləri məhsul itkisini 50-60% və daha çox azaldır.

Məlum olduğu kimi, bölgələrimizdə becərilən şəkər çuğunduru sahələrində kök çürümə xəstəliyi geniş yayılmışdır. Bunu nəzərə alaraq qeyd etməliyik ki, şəkər çuğundurunun toxumlarını səpinqabağı kökçürümə xəstəliyinə qarşı mübarizə məqsədi ilə TMTD (10 kq/ton) və ya fundazol (3 kq/ton) preparatlarından biri ilə dərmanlamaq lazımdır.

Aparılmış monitoringə əsasən şəkər çuğunduru sahələrində rast gəlinən və zərər vuran zərərverici, xəstəlik və alaq otları aşağıdakılardır.

Zərərvericilər:

1. Maftıl qurdu (torpaqda, kökümeyvədə)
2. Danadışi (torpaqda, kökümeyvədə)
3. Yarpaq yeyən sovka (yarpaqda)
4. Uzunburun böcək (yarpaqda)
5. Payızlıq sovka (yarpaqda)
6. Çuğundur kök mənənəsi (torpaqda, kökümeyvədə)
7. Çuğundur nematodu (torpaqda, kökümeyvədə)

Xəstəliklər:

1. Perenosporioz (yarpaqda)
2. Unlu şəh (yarpaqda)
3. Serkosporioz (yarpaqda)
4. Fuzarioz - kök çürümə (kökümeyvədə)
5. Bakterioz (kökümeyvədə)
3. Virus mənşəli mozaika (yarpaqda)

Alaq otları:

1. Bir illik və çoxillik alaq otları (nazik və enli yarpaqlı)
2. Yovşan yarpaqlı ambraziya.
3. Sarı sarmaşlıq.
4. Sürünən kəkra (çəhrayı).
5. Tikanlı quşüzümü.

Mübarizə tədbirləri içərisində imkan daxilində aqrobioloji və bioloji metodlara maksimum yer vermək, kimyəvi mübarizənin tətbiqini minimuma endirmək lazımdır ki, xeyirli həşəratlar qorunsun, pestisidlərin ətraf mühitə ziyanlı təsiri isə azalsın. Növbəli əkin sxemində şəkər çuğunduru tarlalarının tutduğu sahə 25%-dən çox olmamalıdır. (5)

Zərərvericilərə qarşı mübarizə: Əkin sahələrində uzunburun böcəklər, yarpaqyeyən sovkalar, mənənələr, birələr və s. müşahidə edildikdə onlara qarşı kimyəvi mübarizə məqsədi ilə Karate 0,5 l/ha, Dursban 0,5 kl/ha, Simbuş 0,4 l/ha, Antio 1,2-1,6 l/ha, Bİ-58 (0,5-0,9 l/ha) və Desis (0,25-0,5 l/ha) preparatlardan istifadə etmək məsləhətdir.

Xəstəliklərə qarşı mübarizə: Perenosporioz xəstəliyinə qarşı mübarizə Polixom 2,4 kq/ha, unlu şəhə qarşı kolloid kükürd (4-6 kq/ha), Topsin (0,6-0,8 l/ha)

və serkosporioza qarşı Benomil (0,6-0,8 kq/ha) preparatlarından istifadə etmək məqsəduyğundur.

Alaq otlarına qarşı mübarizə: Birillik dar yarpaqlı alaq otlarına qarşı Aroma 45 (4,5% - Tepraloksidim)-in 1,2-1,5 l/ha, birillik və çox illik alaq otlarına qarşı Fronter-optima (72% Dimetenamid)-in 1,2-1,4 l/ha və ya Piramid- turbo (52% Xloridazon)-nun çıxışa qədər 3 l/ha məsarif normasında istifadə etmək məsləhətdir.

ƏDƏBİYYAT

1. S.C.Əliyev, A.Ə.Aslanov. "Şəkər çuğunduru" Bakı-1991.s. 93.
2. T.Cəfərov "Şirəli meyvələr" Aznəşr-1961.s.146.
3. M.P.Babayev, Z.R.Mövsumov, V.H.Həsənov, İ.E.Eyvazov. "Şəkər çuğundurunun becərilmə texnologiyasının torpaq ekoloji və qidalanma şəraiti" Bakı- 2005.s.142-157.
4. A.K.Hüseynov "Şəkər çuğundurunun becərilmə texnologiyası"// Az. Aqrar Elmi Jurnalı-2004. s.102.
5. İ.Cəfərov "Tarla bitkilərinin xəstəlikləri" Bakı-"Elm"-2009.s.160-180.

Технология выращивание сахарного свекла и борьба с основными вредными организмами.

С.Ф.Джаббаров, М.М.Тагиев, А.А.Гусейнова

В нашей республике сахарная свекла выращивается в основном в районах с жарким климатом и доход от них уходит на улучшение благосостояние фермеров. Проводимое высокие агротехнические меры при выращивание сахарного свекла и борьба с основными вредными организмами имеет большое значение. В статье рекомендовано высокие агротехнические меры при выращивание сахарного свекла и борьба с основными вредными организмами.

Ключевые слова: Сахарная свекла, Агро технология, болезни, вредители, сорные растения, борьба.

Technology of growing sugar beets and fighting the main pests.

S.F.Cabbarov, M.M.Tagiev, A.A.Huseynova

In our republic, sugar beets are grown mainly in areas with a hot climate and the income from them is spent on improving the well-being of farmers. The ongoing high agrotechnical measures in the cultivation of sugar beet and control of the main pests is of great importance. The article recommends high agrotechnical measures for the cultivation of sugar beet and control of the main pests.

Key words: Sugar beet, Agro technology, diseases, pests, weeds, struggle.